

לקראת שבת

עיונים וכיאורים בפרשת השבוע

מתורת

הוד כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שנה ד / גליון קלח

ערש"ק פרשת חוקת ה'תשס"ז

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת שבת פרשת חוקת, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי, את הקונטרס 'לקראת שבת' (גליון קלח), והוא אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רבבות עניני חידוש וביאור שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקללה"ה נבג"מ זיע"א.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים בשלימותם, ובאיזהו מקומן אף עברו עריכה קלה, ושגיאות מי יבין. ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו בתוכן העניינים), שם נתבארו הדברים באריכות, במתיקות ובתוספת מראי מקומות.

* * *

ויה"ר שנזכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", ונזכה לשמוע תורה חדשה, "תורה חדשה מאיתי תצא", במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,
מכון אור החסידות

יוצא לאור על ידי
מכון אור החסידות

אה"ק:

ת.ד. 2033 כפר חב"ד 72915

טלפון: 03-9604-832 פקס: 03-9607-370

ארה"ב:

353 Kingston Ave., Brooklyn, NY 11213

(718) 732-9017

תוכן העניינים

מקרא אני דורש

ביאור דברי רש"י אודות שירת הבאר, שמפרש שאמירת השירה דבנ"י היתה משום שהראתה את דם ועצמות האמוריים ההרוגים לבנ"י – הגם שזהו פרט טפל בהנס.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק כג עמ' 148 ואילך)

יינה של תורה

ביאור דיני הצלת "צמיר פתיל" באוהל המת בעבודת האדם את קונו; ענין "אוהל המת"; הצלת כלי חרס והצלת כלי אדמה; החילוק בין אדם, כלים ואוכלין ומשקין לענין הצלתם מטומאה ע"י כלי חרס.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק לח עמ' 72 ואילך)

חידושי סוגיות

בהא דלא יהא אכזרי מלמחול – ידייק במה ששינה הרמב"ם בדין מחילה בכ"מ ואף סתר א"ע / יקדים בהא דרש"י שינה מן הש"ס ויליף לדין מחילה מפרשתנו / יסיק דרש"י מיירי בדין מחודש במחילה עצמה, שצריך להוסיף על מחילתו להתחסד עם הנמחל / עפ"ז מיישב שפיר דכמה גדרים איכא במחילה גופא, וזהו ששינה הרמב"ם לשונו בהלכותיו.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק כח עמ' 138 ואילך)

הוספה – דרכי החסידות

אגרת קודש מכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש נ"ע – אשר "לא ידה ממנו נדח", והדרך לקרב יהודי לעבודת השי"ת.

(אגרות קודש חלק ה עמ' קז)

מקרא אני דורש

שירת הבאר כעין שירת הים

ביאור דברי רש"י אודות שירת הבאר, שמפרש שאמירת השירה דבנ"י היתה משום שהראתה את דם ועצמות האמוריים ההרוגים לבנ"י – הגם שזהו פרט טפל בהנס

א. בפרשתנו מספרת התורה על שירת הבאר: "אז ישיר ישראל את השירה הזאת, עלי באר ענו לה" (כא, יז).

ובפירוש רש"י מבואר באריכות על מה באה שירה זו, שהיו אז נסים גדולים לישראל, וז"ל: ". כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחל ארנון, שאף כאן נעשו נסים גדולים. . שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר. . והדרך עובר בתוך הנחל. אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור, נצא מן המערות שבהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות.

והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב, ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ. כיון שבאו ישראל לעבור, נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה, ונתקרב לצד הר של מואב. ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום. . ועברו ישראל על ההרים, ולא ידעו הנסים האלו. . אמר הקב"ה: מי מודיע לבני הנסים הללו? . . לאחר שעברו, חזרו ההרים למקומם, והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה, וישראל ראו ואמרו שירה: עלי באר מתוך הנחל, והעלי מה שאת מעלה".

לקראת שבת

והעולה מדבריו שהיו כאן שני ענינים מופלאים:

א) נס הצלה לישראל, על ידי שנתקרכו ההרים זה לזה והרגו את האויבים שהיו בתוך המערות, ומשם נשפך דמם וכו' לתוך הנחל שלמטה.

ב) כדי שידעו ישראל על נס ההצלה, הי' פלא נוסף, והוא שהבאר ירדה לתוך הנחל "והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה". ועל זה הוא ששרו ישראל: "עלי באר ענו לה".

ב. והנה, מקור פירוש זה על נס ההצלה של ישראל, הוא בתנחומא (פרשתנו כ) ובמדרש רבה על אתר (במדבר פי"ט, ט. כה). אלא שיש הבדל עיקרי בין פירוש רש"י להמדרש:

במדרש נאמר, שהבאר לא באה (רק) כדי לפרסם את הנס, אלא שהבאר שימשה בתור חלק מנס ההצלה גופא. כי, בנוסף לאותם אמוריים שהיו בתוך המערות שבהרים, היו חלק מהאמוריים שחיכו לבני ישראל בתוך הנחל, ואז "הבאר ירדה לתוך הנחל ומתגברת שם, ואיבדה כל האוכלוסין כדרך שאיבד אותן הים". והיינו, שהיתה התגברות של מי הנחל (על ידי הבאר) והתגברות זו הרגה את האויבים שהיו שם, כמו בים סוף שטבעו המצריים בתוכו.

אבל רש"י לא הביא נס זה, שהבאר עצמה גרמה להריגת האמוריים, ולדעתו הבאר רק פירסמה את הנס של ההצלה שעל ידי ההרים – על ידי שהבאר "העלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה".

וטעם הדבר מובן, כיון שבדרך הפשוט – "פשוטו של מקרא" – אין ראוי על כך שהאויבים נהרגו על ידי שני דרכים, גם על ידי ההרים וגם על ידי מי הנחל והבאר, ולכן מפרש רש"י רק את זה שנהרגו על ידי ההרים (והבאר רק פירסמה נס זה, על ידי שהעלתה דמם מתוך הנחל).

אבל עדיין יש קושי בהבנת שיטת רש"י:

הכתוב הרי מספר על שירת בני ישראל, ששרו על הבאר דוקא – "עלי באר ענו לה". ובכן, לפי המדרש שהבאר גופא היתה חלק מנס ההצלה, כיון שהיא איבדה חלק מהאמוריים, מובן מדוע הי' תוכן השירה על הבאר; אבל לפי רש"י נמצא, שעל עצם נס ההצלה, זה שניצלו מהאמוריים, לא אמרו ישראל שירה – וכל שירתם היתה רק על הענין הספיל, זה שהבאר הודיעה ופירסמה נס זה! ?

ג. ובאמת שבכלל צריך עיון בדברי רש"י, שפירש שהבאר "העלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים" ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו – היינו, שהי' כאן נס מיוחד, פעולה מיוחדת מצד הבאר שהוליכה את איברי ההרוגים סביב מחנה ישראל, כדי שכולם יראו זאת:

הרי ידוע שאין הקב"ה עושה נס לחינם (ראה דרשות הר"ן דרוש ח), ולמה איפוא לומד רש"י שהי' כאן נס מיוחד רק לשם פרסום ההצלה! ?

לקראת שבת

ט

ובאמת, שבמדרשי חז"ל (הני"ל) מבואר ש(לא היתה כאן פעולה מיוחדת ונס מיוחד, אלא ש)ישראל ראו את הנס בדרך הטבע, על ידי שחיפשו את הבאר "וראו אותה שהיא יוצאה . . מתוך הנחל ומוציאה איברים איברים". ובגמרא (ברכות נה, א) אמרו, ששני מצורעים שהיו מחוץ למחנה הם שראו את הבאר וסיפרו לכל ישראל;

אולם רש"י משנה מדברי חז"ל, ומדגיש שהבאר עצמה היא שבאה והוליכה את איברי ההרוגים סביב המחנה כדי שכל ישראל יראו – וצריך ביאור.

ד. ויש לומר הביאור בזה, דהנה במשך הזמן שלאחר יציאת מצרים עשה הקב"ה כמה וכמה נסים לישראל, וכמה מהם שיוצאים מגדר הטבע לגמרי – ובכל זאת לא מצינו שיאמרו עליהם שירה מיוחדת, מלבד שני נסים, והם הנס של קריעת ים סוף והנס בפרשתנו.

ומזה למדנו שיש השוואה בין שני נסים אלו, שהיו גדולים ומיוחדים באופן יוצא מן הכלל, ולכן דוקא עליהם אמרו שירה. וכהדגשת רש"י בלשונו: "כשם שמספרים בנסי ים סוף – כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים".

ויש לבאר את גדולת שני נסים אלו דוקא, שבהם ישראל לא הוצרכו כלל להילחם, אלא הי' זה באופן של "ה' ילחם לכם ואתם תחישון", בלא כל פעולה מצד ישראל. ובאמת שנס זה דנחלי ארנון אף הגדיל, שבני ישראל לא ידעו כלל אודות הסכנה ולא אודות ההצלה!

והרי אופן זה של נס מורה על חיבה יתירה מצד הקב"ה לבני ישראל, שלא זו בלבד שהוא מציל ומושיע אותם, אלא שהוא מונע מהם כל טירחא בדבר ועושה הכל בעצמו כביכול – ולכן דוקא נסים אלו עוררו את ישראל לומר שירה.

ה. ומעתה שנתבארה ההשוואה והדמיון בין הנס כאן להנס דקריעת ים סוף, יש להתבונן בשירת בני ישראל על ים סוף, ומזה ללמוד לעניננו:

על הפסוק "אז ישיר משה" (בשלח טו, א), בקריעת ים סוף, מפרש רש"י: "אז כשראה הנס, עלה בלבו שישיר שירה". מלשון רש"י מובן, שאמירת השירה באה כתוצאה מראיית הנס בעיניים.

ולכן לומד רש"י שכך הי' גם בנידון דידן:

בני ישראל לא רק מצאו את הבאר באופן טבעי – שאז נמצא שהנס עצמו כבר הסתיים, ובני ישראל אינם רואים את הנס עצמו ורק את תוצאות הנס – אלא שהנס עצמו נמשך, על ידי זה שהבאר הלכה סביב המחנה באופן ניסי וכל ישראל ראו בעיניהם כיצד הקב"ה מודיע להם על הנסים. וכדיוק לשון רש"י: "וישראל ראו – ואמרו שירה", השירה באה דוקא על ידי הראייה בעיניים.

ולכן השירה היתה דוקא על הבאר, ולא על כללות ההצלה – כי ראייתם היתה רק בנס הבאר, ועל זה אמרו: "עלי באר מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה".

יינה של תורה

ההצלה מטומאת "אוהל המת" הרוחנית

ביאור דיני הצלת "צמיר פתיל" באוהל המת בעבודת האדם את קונו: ענין "אוהל המת"; הצלת כלי חרס והצלת כלי אדמה; החילוק בין אדם, כלים ואוכלין ומשקין לענין הצלתם מטומאה ע"י כלי חרס

א. בדיני טומאת אוהל המת שנאמרו בפרשתנו, נאמר הדין דכלי המוקף בצמיד פתיל, שמציל על הדברים שבתוכו מן הטומאה: "וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא" (יט, טו) "הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור" (רש"י).

והנה ידוע שמכל הלכה שבתורה יש ללמוד הוראות בעבודת השם, היינו, שנוסף על הפירוש הפשוט שבכל הלכה (שהוא העיקר), יש בכל הלכה גם פירוש בעבודה רוחנית, שהוראה זו שייכת לכאור"א. ובלשון הרמב"ם (סוף הל' תמורה) "רוב דיני התורה אינן אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים", וכמ"ש (ואתחנן ו, כד) "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה'" – שתכלית "כל החוקים" היא שיבוא על ידם "ליראה את ה'", ולפיכך יש ללמוד מכל הלכה הוראה בענין של יראת שמים.

ועד"ז בעניננו, יש לבאר ההוראה מדין זה (ד"צמיד פתיל") ופרטי הלכותיו, בעבודת האדם את קונו, כדלקמן.

לקראת שבת

יא

ב. ויש לבאר בתחילה מהו ענין "אוהל המת" וטומאתו:

ענין ה"חיים" ברוחניות ובעבודת האדם פירושו וענינו הדביקות בה', כמ"ש (ואתחנן ד, ד) "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום", שהקב"ה נקרא חיים (ירמי' י, י. אבות דר"נ ספ"ד), ויתירה מזו – הוא מקור החיים לכל הברואים. ולכן נק' בני ישראל "חיים" (אבות דר"נ שם), להיותם דבוקים בהקב"ה, שהרי נשמתם היא "חלק אלקה ממעל ממש" (תניא קדישא רפ"ב), וכמאמר "חבוקה ודבוקה כך" (נוסח הושענות ליום ג.).

ומכאן, שהעדר הדביקות באלקות ח"ו ה"ז ענין של "מיתה", היפך החיים. ולפי זה י"ל, דענין "אהל המת" ברוחניות קאי על כללות עולם הזה (לפני בירורו), הנקרא בשם "עולם הקליפות וסטרא אחרא" (תניא פ"ו) (כי עולם הזה "הוא מלא קליפות וסטרא אחרא שהן נגד ה' ממש" (שם פל"ו)), והרי קליפה "היא מקום המיתה והטומאה ה' ישמרנו" (שם פכ"ב).

ונמצא, שירידת נשמת האדם לעולם הזה היא בדוגמת אדם הנמצא באהל המת.

והנה אף שהנשמה מצד עצמה, להיותה נשמה טהורה דבוקה בה', ה"ה "חיים", שאין "טומאת מת" של עוה"ז יכולה לפגוע בה – מ"מ, על ידי התלבשות הנשמה בגוף גשמי, שבזה נעשה קשר בין הנשמה והעולם שמחוצה לה, אפשרי שטומאת עוה"ז תפגום בקדושתה, וזקוקה היא לענין של שמירה ("הצלה") מטומאה זו.

ובכללות, הדביקות של הנשמה בהקב"ה בהיותה למטה בעוה"ז היא ע"י עסק התורה ומצות, "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב גו' ובחרת בחיים" (נצבים ל, ט"ו). אלא שזוהי שמירה והצלה בעת עסקו בתורה ובמצוות, משא"כ בעתים שעוסק בצרכי גופו ופרנסתו כו', הרי הוא זקוק אז לשמירה נוספת מטומאת עוה"ז. ושמירה והצלה זו היא כאשר משנה מהותו של הגוף, עד שבא לידי מצב שהוא משומר לגמרי מטומאת עוה"ז.

וזוהו הרמז בדין "צמיד פתיל" המציל מטומאת אוהל המת ופרטי דיניו, שהם "עצות". מגדול העצה איך אפשר לו לאדם להציל את עצמו מטומאת עולם הזה ("אהל המת"): ה"כלי" הוא גוף האדם, שבו מתלבשת הנשמה, וסתם כלי מקבל טומאה באהל המת, כלומר, הגוף מצ"ע מתפעל מסביבתו, ובמילא מתפשטת הטומאה גם בנשמת האדם ופוגעת בקדושתה. אבל יש אופנים שה"כלי", הוא הגוף, יכול להציל מטומאת האהל ע"י שהוא מוקף "צמיד פתיל", ויש בזה דרכים שונות, כדלקמן.

ג. דהנה, בפרטי הדין ד"צמיד פתיל" מצינו, דהא ד"צמיד פתיל" מציל מן הטומאה, הוא דוקא בכלי חרס (כדאיתא בספרי עה"פ). עוד זאת, דמדין זה ילפינן בקל וחומר לכל הכלים שאינם מקבלין טומאה (כלי גללים כלי אבנים כלי אדמה וכו'), שאף הם יצילו בצמיד פתיל (ספרי שם). אלא, שדינם חלוק במעט מדין כלי חרס – דהם מצילין על כל מה שבתוכם (בלא חילוק מהו), ואילו בכלי חרס, גזרו חכמים שיצילו רק על אוכלין ומשקין וכלי חרס אחרים (שיהיו בתוכם) ולא בשאר דברים (עדות ספ"א).

לקראת שבת

ועפ"ז יש לבאר, דאלו ב' אופנים ודרכים כלליים בהצלת הגוף מן טומאת העולם:

אופן א' – כאשר הכלי אינו מקבל טומאה, שהוא כלי כזה "שאינו חשוב כלי לענין טומאה" (ל' רבינו בעל התניא בשולחנו או"ח סקנ"ט ס"ב). וענינו ברוחניות, כאשר עיקר עבודת האדם היא עבודת הנשמה, שאור הנשמה מאיר אצלו באופן גלוי, והגוף לא זו בלבד שאינו מסתיר על אור הנשמה, אלא עוד זאת, שאפילו אינו מגביל אותו (כל כך), ולכן אין עליו דין "כלי" (בנוגע לדיני טומאה), כיון שגוף זה אינו מגביל את אור הנשמה.

ואופן שני – כאשר הכלי הוא כלי חרס הנעשה מעפר. וענינו בעבודה הוא ענין הביטול ("ואנכי עפר ואפר" (וירא יח, כז), "ונפשי כעפר לכל תהי") (נוסח התפילה), שהגוף אין לו מציאות (בפני עצמו), אלא הוא בטל בתכלית להנשמה, באופן שקדושת הנשמה חודרת תוך כל פרטי הגוף ובמילא אין נתינת מקום לאיזה ענין של טומאה, היפך החיים והקדושה של הנשמה.

זאת אומרת: באופן הא', הרי מלכתחילה אין כאן הגבלה מצד הגוף, וכל העבודה היא עבודת הנשמה ("עובדי ה' בנשמתם"). ולכן אין טומאת עוה"ז פוגעת בו, דכיון שנמצא ב"כלי" שאינו בגדר טומאה (שהרי אין גופו "כלי" המגביל גילוי אור נשמתו), ה"ז כאילו שאינו נמצא ב"אוהל המת" (מקום הטומאה).

משא"כ באופן הב', הרי הגוף הוא בגדר "כלי" המגביל את גילוי אור הנשמה [שלכן כלי חרס הוא כלי שיכול לקבל טומאה (עכ"פ מאוירו), כיון שהכלי פועל הגבלה באור הנשמה]; אלא דכאשר האדם עובד עבודתו עם הגוף (כלי) עצמו, לבררו ולזככו, עד לזיכוך בשלימות, שאין להגוף שום מציאות לעצמו, וכל ענינו של הגוף הוא אך ורק לגלות אור נשמתו, אזי ניצל מטומאה שבאהל המת.

– ובשני אופנים אלו אמרה תורה, דאימתי יכול הכלי (הגוף) להציל מטומאה של אהל המת, רק כאשר "צמיד פתיל עליו", שהוא שקוע כל כולו בעבודה זו [אם להגבי' את עצמו למעלה ממדידות והגבלות גופו, עד שגופו אינו בגדר "כלי"; או העבודה דבירור וזיכוך הגוף עצמו, עד שהוא בגדר "חרס", ואנכי עפר ואפר, בטל בתכלית אל הנשמה], משא"כ אם יש "פתח" לאויר העולם, אזי לא ניצל מטומאת אהל המת.

ד. וזהו גם הרמז בהחילוק בין כלים שאינם מקבלים טומאה וכלי חרס, שבכלי חרס גזרו חכמים שלא יצילו על כלי שטף או בגדים שבתוכם, משא"כ בכלים שאינם מקבלים טומאה שלא גזרו גזירה זו:

באופן הא', שאין לו שייכות לעבודת הגוף עצמו, והוי כמו שאינו נמצא באהל המת כנ"ל, א"כ אינו בגדר טומאה, ולכן אין צורך בגזירה; משא"כ באופן הב', שהיא עבודה בתוך הגוף, הרי סו"ס יש אפשריות לענין הטומאה (כיון שעבודתו היא עם הגוף עצמו), ולכן החכמים (שהוסיפו גדרים וסייגים, להרחיק את האדם מן האסור והטמא) גזרו שכלי חרס לא יצילו בפני הטומאה.

לקראת שבת

יג

ובזה יש להוסיף ולבאר מה שגזירה זו (שכלי חרס לא יציל) היא רק בנוגע כלי שטף ובגדים, משא"כ אדם הנמצא בתוך כלי חרס המוקף "צמיד פתיל", ה"ז מציל אותו מן הטומאה (תוספתא אהלות פט"ו, ח) :

כלי שטף ובגדים, שהם דברים שאינם חלק מהאדם עצמו אלא דברים שחוץ ממנו – לכן אף ששייכים אליו (כנרמז בזה שנמצאים בתוך הכלי חרס), מ"מ, אין קדושת נשמתו מאירה בהם כ"כ, ולכן גזרו חכמים שאינם ניצולים מטומאת האהל ;

משא"כ אדם הנמצא בתוך כלי חרס – דאדם (מלשון "אדמה לעליון" (שלי"ה כ, ב)) קאי על נשמת האדם – אינו בכלל גזירה זו, כי הנשמה עצמה, להיותה בתוך "כלי חרס" ש"צמיד פתיל עליו" (היינו שהגוף בטל אלי' בשלימות), אין חשש שטומאת עוה"ז תיגע בה ח"ו ; וכן לא גזרו על אוכלין ומשקין שבתוך כלי חרס, כי הם נעשים דם ובשר כבשרו ומתייחדים עם גופו, וכיון שגופו הוא בדרגת "כלי חרס", לכן גם האוכלים ומשקין שנעשים חלק מגופו ניצולים מטומאת עוה"ז.

חידושי סוגיות

בהא דלא יהא אכזרי מלמחול

ידייק במה ששינה הרמב"ם בדין מחילה בכ"מ ואף סתר א"ע / יקדים בהא דרש"י שינה מן הש"ס ויליף לדין מחילה מפרשתנו / יסיק דרש"י מיירי בדין מחודש במחילה עצמה, שצריך להוסיף על מחילתו להתחסד עם הנמחל / עפ"ז מיישב שפיר דכמה גדרים איכא במחילה גופא, וזהו ששינה הרמב"ם לשונו בהלכותיו

"ויתפלל משה בעד העם" – "מכאן למי שמבקשין ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול"
(פרשתנו כא, ז)

א.

יקדים קושיית הלח"מ דהרמב"ם סתר עצמו לענין מי שהשיב לחבירו ממון,
ויוסיף להקשות בשינויי לשונות הרמב"ם

תנן בב"ק (צב, א), גבי החובל בחבירו שמחוייב בחמישה תשלומין¹, ד"אע"פ שהוא נותן לו אין נמחל לו (מן הצער של הכושת שביישו²) עד שיבקש ממנו שנאמר (וירא כ, יז) ועתה

הנוסחה המדוייקת) – ע"פ ברייתא ב"ק שם (וראה פרש"י שם. ועד"ז במאירי שם). וראה פרישה שם, ובסמ"ע לשו"ע חו"מ שם עוד גירסא "מן הצער והבושת" ואכ"מ.

1) כ"ה ברמב"ם הל' חובל ומזיק פ"ה ה"ט. טושו"ע חו"מ סי' תכב. וראה לקמן הערה 19 – פי' הראב"ד והמאירי.

2) ל' הטור חו"מ שם (וראה ב"ח ופרישה שכ"ה

לקראת שבת

טו

השב אשת וגו'³, ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי⁴ (וי"ג⁵ "ומנין שלא יהא המוחל אכזרי") שנאמר (שם) ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך וגו'⁶.

והביאה הרמב"ם למשנה זו לדינא בהל' חובל ומזיק (פ"ה ה"י): ואסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחול (לו⁷) אין זו דרך זרע ישראל אלא כיון שביקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושני' וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו. וכ"ה בטושו"ע (חומ"מ סי' תכב).

והנה, הרמב"ם כפלה להלכה זו בעוד מקומות בחיבורו⁸, והביאה אף בהל' תשובה (פ"ב ה"י) ובהל' דעות (פ"ו ה"ו), ומצינו לדייק בכמה פרטים מה ששינה בלשונו מהכא להתם. ונראה לחדש, דאף שכללות הדין אחד הוא נשתנה סגנון ההלכה ע"פ גדר הדין המסתעף בכל מקום לפי ענין ההלכות דמיירי בהו התם, כמשי"ת באריכות להלן.

דבהל' תשובה כ' ד"אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפצה". ובהל' דעות כ' ד"כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כו' אלא מצוה עליו להודיע... ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר כו'".

וכבר הקשה הלח"מ (בהל' חומ"מ שם. וראה גם תוס' יוהכ"פ ליומא פה, ב ד"ה עבירות), דבהל' חומ"מ כתב שם הרמב"ם "שהמזיק ממון חברו, כיון ששלם מה שהוא חייב לשלם נתכפר לו" ואינו זקוק לבקש מחילתו, ובהל' תשובה שם מנה בין העבירות שבין אדם לחבירו (שצריך לבקש עליהן מחילה), ש"אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו", "או גוזלו וכיוצא בהן", היינו דצריך ריצוי אף אחר תשלומין.

ולבד מזה מצינו כו"כ דיוקים, דראשית יל"ע מה שבהל' תשובה ובהל' חובל ומזיק כתבו לדין זה בלשון איסור, "ואסור לנחבל להיות אכזרי", "אסור¹⁰ לאדם להיות אכזרי", משא"כ

הוצאת פרענקל, וב"ילקוט ש"נ" שם). ובכמה כת"י ודפוסים ליתא "לו". וראה לקמן בפנים.

(8) בשייכות לבקשת מחילה. וראה רמב"ם הל' ת"ת פ"ז הי"ג בנגוע להנהגת ת"ח "וחסידים הראשונים". ובכ"מ ברמב"ם באופן כללי – דישאל רחמנים הם ואין אכזריות מצו' אלא בעכו"ם (ראה הל' איסורי ביאה פ"ט הי"ז. הל' מתנות עניים פ"י ה"ב. סוף הלכות עבדים. ועוד).

(9) ומביא הכתוב דפרשת וירא "ויתפלל אברהם אל האלוקים". וראה רמב"ם ספר המדע – ירושלים. תשכ"ד – בשינויי נוסחאות, שלכמה גי' הובא גם המשך הכתוב. עיי"ש.

(10) לכמה גי' התחלת ההלכה בהל' תשובה שם

(3) כ"ה במשנה שבמשניות (פ"ח מ"ז), שבש"ס בבלי ובע"י. ובירושלמי (פ"ח ה"ז) הובא גם ההמשך "האיש כי נביא הוא". וראה שינויי נוסחאות למשניות ב"ק שם.

(4) כ"ה במשנה בש"ס בבלי ובע"י. וכ"ה במפרשי הש"ס.

(5) כ"ה במשנה שבמשניות ובמשנה שבירושלמי שם. וראה מלאכת שלמה למשניות שם ש"כך צ"ל וכן הגיה הר"ר יהוסף". וראה בפרטיות בשינויי נוסחאות למשניות שם.

(6) ראה בהנסמן בהערות שלפנ"ז, שינויי נוסחאות (איזה חלק מהכתוב נעתק במשנה).

(7) כ"ה בכמה כת"י דהרמב"ם (ראה רמב"ם

לקראת שבת

בהל' דעות כתבו בסתם – ולא יהא המוחל אכזרי כו".

ועוד נוכל לדייק, מה שבהל' חובל ומזיק פירט לנו הרמב"ם בדין זה, כיצד ואימתי ימחול, ד"כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושני' וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחול לו", משא"כ בהל' תשובה לא הביא כלל התנאים הללו שישנם בזה לענין המוחל, שימחול אחר בקשת המחילה ב' פעמים כו' (אף שכתב שם מעין זה בנוגע להנמחל (המזיק), בהלכה שלפנ"ז (ה"ט) – "לא רצה חבירו למחול לו, מביא לו שורה של שלשה בני אדם כו' לא נתרצה להן מביא לו שני' ושלישית כו'")¹¹, רק הביא פרטים אחרים בדין המוחל, ד"יהא נוח לרצות וקשה לכעוס ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול, מוחל בלב שלם ובנפש חפיעה, ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה לא יקום ולא יטור, וזהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון כו".

גם שינה בלשונו, דבהל' דיעות כינה להאדם הניזק – "המוחל" ("ולא יהא המוחל אכזרי"), ובהל' תשובה בחר לקרותו "אדם" סתם ("אסור לאדם להיות אכזרי"), ובהל' חו"מ העדיף להגדירו "נחבל" ("אסור לנחבל להיות אכזרי"). וכמשי"ת להלן דאף שינוי זה נסתעף מגדר הדין כמות שהוא בכל מקום לפי עניינו.

ואף בהמשך וסיום הלשון שינה, דבהל' תשובה כ' ("אסור לאדם להיות אכזרי) ולא יתפייס", ובהל' חו"מ סיים ("אסור לנחבל להיות אכזרי) ולא ימחול (לו)", ובהל' דעות שתק מלהוסיף עוד מלבד "ולא יהא המוחל אכזרי".

ב.

יקדים במה שקשה על רש"י בפרשתנו ששינה מן הש"ס ויליף לדין מחילה ממקום אחר

ונראה לכאר בגדר הדברים, דבדין זה גופא איכא ג' גדרים ופרטים, ובהקדם מה שמצינו בדברי אגדה בחז"ל עד"ז, והוא כמה שכ' רש"י בפרשתנו (גבי סיפור הכתובים דנחש הנחושת (כא, ה"ז), "וידבר העם באלקים ובמשה גו' וישלח ה' בעם את הנחשים גו' ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו גו' התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם"): "ויתפלל משה – מכאן למי שמבקשין ממנו מחילה¹² שלא יהא אכזרי מלמחול". וי"ג "אכזרי למחול"¹³. ומקורו בתנחומא (פרשתנו יט¹⁴): "להודיע ענותנותו של משה שלא נשתהה לבקש

(11) ראה ב"ח, פרישה, סמ"ע (סק"ה) בחו"מ שם (סו"ס תכב).

(12) בדפוס שני ובכמה כת"י רש"י (שתח"י) "שמבקשים ממנו מוטו". ובכת"י א' "רחמים להתפייס".

(13) כן הוא בדפוס ראשון ובכמה כת"י רש"י (שתח"י). ונראה כדלקמן ס"ג.

(14) ועד"ז בכמדב"ר פ"ט, כג. וראה לקמן הערה

היא "לפי שאסור" וכיו"ב. ולפ"ז קאי על הנאמר בהלכה לפנ"ז דכשלא רצה למחול לאחר פעם שלישית "הוא החוטא" – ראה רמב"ם ספר המדע הנ"ל.

אבל לרוב הגי' התחלת ההלכה היא (כנדפס) "אסור לאדם כו". ולפ"ז י"ל שקאי גם על פעם הא'. וראה חבור התשובה להמאירי מאמר א (משיב נפש) פ"א (ע' 209). וראה לקמן בפנים (ס"ד) ובהערה

לקראת שבת

יז

עליהם רחמים, ולהודיעך כח התשובה כיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם, שאין המוחל נעשה להם אכזרי, וכה"א ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא האלקים¹⁵ את אבימלך ואת גו".

דהנה, לכאורה דברי רש"י כאן תמוהים וסתומים בהא דכתב "מכאן למי שמבקשין ממנו כו" שלא יהא אכזרי", דלכאורה הוא נגד הש"ס בב"ק דילפינן ל' כבר ממעשה דאבימלך ואברהם דלעיל מיני, ולא "מכאן". ואף בתנחומא שם מפורש דילפינן ל' מהתם ולא "מכאן"¹⁶.

ומה גם זאת, דדווקא במעשה דאברהם מצינו רבותא בגדר דין זה יותר מבפרשתנו, דהתם מיירי בחטא חמור יותר שנלקחה שרה לבית אבימלך דהוי צער ופגיעה חמורין יותר מהא ד"דברו במשה", ואף המחילה וסילוק העונש הוו יותר למעליותא, דמיד כשהתפלל אברהם נמחל לאבימלך, משא"כ בפרשתנו דהותנה הדבר ב"ועשה לך שרף" . והי' כל הנשוך וראה אותו וחי", ולא נסתלק העונש תיכף ומיד.

ולפום ריהטא הי' נראה בזה, דרש"י נתכוון להיכא ד"מבקשים ממנו מחילה" שלא יהא אכזרי, ולדבר זה ילפינן דווקא מפרשתנו, דהא במעשה דאבימלך לא היתה בקשת מחילה כלל ועיקר, ומה שאמר אבימלך (וירא כ, ט"ז) "מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי" . מה ראית כי עשית את הדבר הזה – ליתא בזה שום בקשת מחילה, ואדרבה אמרו בנוסח של תביעה מאברהם. ולזה הביא רש"י ד"מכאן" דווקא, גבי החטא ד"דברו במשה" מצינו למחילה במי שמבקשים ממנו, דהא הכא אמרו ישראל "חטאנו כי דברנו בה' וכו', התפלל אל ה'".

וכ"ה ממשמעות התוספתא בב"ק (פ"ט, יא), דגבי אבימלך לא היתה בקשת מחילה – "החובל בחבירו, אע"פ שלא ביקש החובל מן הנחבל, צריך שיבקש עליו רחמים שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים"¹⁷.

איברא, דעדיין הא גופא תיקשי מפני מה זקוקים אנו ללימוד מיוחד במי שמבקשין ממנו מחילה, ומאי טעמא לא נלמדהו בקל וחומר ממעשה דאבימלך ואברהם שלא היתה אכזריות אפילו בשלא ביקש מחילה, ומיני' מצינן למילף בכ"ש למקום שבקש המזיק מחילה.

השני (וכן מפורש בספר חסידים ס"ו שס: אע"פ שלא ביקש החובל מן הנחבל שימחל צריך הנחבל כו'). אבל בפירושו הראשון כתב "אע"פ שלא ביקש החובל מן הנחבל שיתפלל בעדו אבל בקשת מחילה בעינן" (וראה ספר חסידים ס"ו תשנד). וראה חסדי דוד (השלם) לתוספתא שם (ולפירושו השני בחסדי דוד "א"נ קמ"ל שהוא לטובתו (של נחבל) שכיון שגם הוא צריך רחמים כו" – אין הענין בתוספתא שייך לכאן). וראה פני משה לירושלמי ב"ק שם.

15) כ"ה בתנחומא. ובכתוב: אלקים.
16) במ"כ לבמדב"ר שם: בתנחומא גרס מכאן שלא יהי' המוחל אכזרי. ולפנינו בתנחומא ליתא (וכמו שהעיר בעץ יוסף לתנחומא שם). אבל כ"ה ביל"ש עה"פ (כא, ז). וליתא שם ההמשך "וכה"א ויתפלל אברהם גו". אבל בכל אופן צריך ביאור דהרי רש"י לא כתב כאן רבותינו דרשו וכיו"ב, ובפשטות הכתובים ה"ז מוכח לכאורה גם מאברהם. כן פירש במנחת ביכורים לתוספתא שם בפ"י

[ופשוט שאין לומר דמ"ויתפלל אברהם" לא מצינו למילף כלל דמוחלין להמזיק, ונאמר דהתם התפלל אברהם אף שלא נמחל לאבימלך, כמו שהתפלל על אנשי סדום וכו' – דנוסף להדוחק לומר כן שיתפלל אף למי שלא נמחל לו¹⁸, דבאם נאמר כן תיקשי לך דאף בפרשתנו לא נתפרש שנמחל לישראל (רק נתפרש "ויתפלל משה", כלשון הכתוב גבי אבימלך "ויתפלל אברהם"), וא"כ אף הכא נאמר דלא נמחל. אלא וודאי לא אמרינן כן, ועכצ"ל דגבי אבימלך היתה מחילה ממש ועד שפייס אברהם במתנות כו'¹⁹, והדרא קושיא לדוכתא, מה טעם שינה רש"י מן הש"ס].

ג.

יבאר דרש"י נתבוון ללימוד אחר בדיני מחילה, דלא מבעיא מחילה סתם אלא מחוייב להתחסד עם המזיק יותר ממחילה סתם

ולזה נראה לדייק בכוונת רש"י, דמן הכתובים בפרשתנו לא נתחדש לנו כללות הדין הידוע לנו כבר מהכתוב דאבימלך, רק הכא ילפינן מן הכתוב לגדר מחודש בדין זה גופא, והוא ע"פ מה שדייק רש"י ושינה מלשון התנחומא והש"ס, דהתם²⁰ אמרו "שאיין המוחל נעשה (להם) אכזרי" ו"שלא יהי' המוחל אכזרי"²¹ וכיו"ב, משא"כ רש"י כ' "שלא יהא אכזרי מלמחול"²², דבזה נתכוון לדין חדש (מלבד עצם החיוב דמחילה שלמדוהו מאברהם) באופן המחילה שמחוייב בו.

דהנה, בהגדרת ענין המחילה מצינו לומר בכמה מדריגות ודרכים, דישי מי שמוחל לחבירו על מה שהזיקו רק על מנת שלא ייענש המזיק, ויש מי שמוחל לא רק להצילו מן העונש אלא שאינו שומר טינא בליבו, ויש המרבה יותר על זה ומתפייס לגמרי מכל וכל, עד שהנמחל נעשה "מרוצה וחביב לפניו כקודם החטא"²³.

המתנות כו' של אבימלך לא היתה מספקת לפייסו. אבל בפשוטו של מקרא, אין הפרש לכאורה באיזה אופן באה בקשת פיוס ומחילה. ובפשטות יש לומר שנתנית המתנות היתה ביחד עם בקשת מחילה בכדי שתתקבל מחילתו – "כדי שיתפלל ויתפלל עליו".

(20) ועד"ז בתנחומא באבער (שבהערה 16) ובבמדבר (שבהערה 13).

(21) מ"כ ויל"ש שבהערה 16.

(22) להעיר שעד"ז הוא הלשון ברמ"א או"ח סי' תרו ס"א. שו"ע אדה"ז שם ס"ד. אגה"ת פ"א (ק, א). ובשו"ע חו"מ שם: ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול. וראה הלשון בטור שם. וראה לקמן הערה 35.

(23) ע"ד לשון אדה"ז באגה"ת רפ"ב לענין כפרה לפני ה'. וראה גם רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ד

(18) ושאיני סדום וכו' – שהקב"ה עוזרו וכו'. וראה פרש"י וירא יח, יז. ואכ"מ.

(19) בשטמ"ק (ב"ק שם) בשם גאון "אבל צערו אע"פ שמשלם לו את הצער אפילו יהא נתן לו כל מומן שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, דצערה דגופא לא קמחיל משום אגר ממונא". ובמאירי שם (והובא גם בשטמ"ק משמו) גורס כן במשנה "אע"פ שהוא נתן לו כל מומן שבעולם אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר כו'". ובחי' הראב"ד (שהובא בשטמ"ק שם) מפרש "ואע"פ שנתן אבימלך לאברהם אלף כסף וצאן ובקר אעפ"כ לא נתרפא עד שנתפלל בעדו"^א; והיינו שנתנית

(א) כ"ה בחי' הראב"ד הנדפס מכת"י (ירושלים, תשכ"ג) ובשטמ"ק שם: שהתפלל אברהם בעדו.

לקראת שבת

יט

ובגדר הדברים הם ג' סוגים השונים זמ"ז בתכלית, דגדר מחילה הראשונה הוא שמוחל החטא שעשה ההוא, ומחילה השני' היא מחילה אף מן האדם ההוא עצמו שלא תשאר טינא עליו, ומחילה השלישית היא רבותא יותר מאלו השניים, דהחטא נעקר לגמרי וכלא הי'. והוא על דרך חילוק הש"ס (יומא פו, סע"א), בחטא שבין אדם למקום, בין תשובה מאהבה ד"נעקר עונו מתחילה" (פרש"י שם ד"ה כאן), לתשובה מיראה ד"מקצת שמו עליו" (פרש"י שם ד"ה וכתב ארפא)²⁴.

ומחולקים מחילות אלו אף בדרך קיומם, דבדרך הא' משתדל המוחל רק במה שנוקק ע"מ להסיר העונש מן המזיק על חטאו זה המסויים, משא"כ בדרך הב' וכ"ש היכא דמוחל לגמרי בלב שלם, איכא בזה עשי' נוספת לעצם המחילה, מה שהולך ומשתדל בטובת המזיק ביתר שאת להשיבו מדרכו הרעה, עד שישתנה לטובה ויהי' אכן "כקודם החטא" מבלי שישאר בו רושם ופגם.

וזוהו דילפינן דווקא מפרשתנו, דאופן המחילה שמחוייב אדם צ"ל עד כדי שדואג ומסייע להמזיק, דדווקא בפרשתנו מצינו שהתפלל משה "בעד העם"²⁵, היינו דמצינו בזה השתדלות בטובת החוטאים ולא רק שהתפלל להסיר העונש (משא"כ גבי אבימלך, דמצינו רק שהתפלל אברהם להצילו מעונשו ולרפאותו, ותו לא).

ואופן חיוב מחילה זה הוגדר בהכתובים דפרשתנו אף בהא דנצטווה משה "עשה לך שרף גו'", דפירשו בש"ס (ע"ז מד, א. וראה בארוכה יומא ג, סע"א ואילך) ד"לך" היינו "משלך", ולכאורה הוא דבר תימה מה שנצטווה משה לעשותו משלו ולא משל ישראל, אף דבא לכפר על ישראל מחטאם, אלא דבזה הוגדר אופן המחילה דמיירי כאן, שהמוחל מתעסק בעצמו ומממונו להתחסד עבור כפרת החוטא.

והוא הוא פעולת ה"שרף", דמטרתו לא היתה רק לרפאות ישראל מעונשם, אלא שע"ז נשתנו החוטאים לטובה ונמחק עונם באמת, דע"י ה"שרף" – "ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים"²⁶, היינו שיעשו תשובה וכפרה לא רק מחטא זה לבדו,

וראה לקו"ש ח"י"ז ע' 185 ואילך.

25) ד"בעד העם" מיותר, שהרי זה בא בהמשך לבקשת העם "התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש" (וכמו שלא נאמר ד"ויתפלל אברהם . . בעד אבימלך"), אבל אין הכוונה דהכרחו של רש"י הוא רק מהתיבות "בעד העם" (כי אז הול"ל "וגו") כ"א מכל הפרשה.

26) ל' רש"י כא, ח: אמרו רבותינו. ובא בהמשך לבאר ולהסביר דבריו לפניו "שלא הי' ממהר נשוך הנחש להתרפאות אלא א"כ מביט בו בכוונה", שפירושו לא הבטה אל "נחש הנחושת" מצ"ע בכוונה, אלא הסתכלות כשהוא על נס, כלפי מעלה

ש"הבעל תשובה . . אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאלו לא חטא מעולם" – ולהעיר מהחידוש "מעולם" (ועד"ז הוא באגה"ת פ"א – צא, רע"א) – לא רק בנוגע להחטא עליו שב. וראה לקו"ב בספר התניא (ח"ב ע' נט ואילך). אגה"ת עם ליקוט פירושים כו' (ע' עח ואילך). לקו"ש ח"י"ט ע' 394 הערה 20.

24) ראה יומא פו, סע"א בחטא שבין אדם למקום, דבתשובה מאהבה "נעקר עונו מתחלתו" (פרש"י שם ד"ה כאן), משא"כ בתשובה מיראה ש"מקצת שמו עליו" (פרש"י שם ד"ה וכתב ארפה). ולהעיר מצפ"ע להל' תשובה פ"ב ה"ב בסופו דיש נפק"מ בין ג' תשובות מאהבה, מיראה וע"י יסורין. עיי"ש.

אלא²⁷ בכללות הטבת דרכם ושעבודם לשמים.

וזהו שדייק רש"י בלשונו "שלא יהא אכזרי מלמחול", פירוש, דלא זו בלבד שאסור הגברא המוחל מלהיות "אכזרי" סתם (כסתימת לשון הש"ס), במה שיתיר חבירו להיענש (דלחויב זה ילפינן מאברהם²⁸, "ויתפלל אברהם"²⁹), אלא עוד זאת, דהחפצא דהמחילה צ"ל בדרך שהיא היפך מן האכזריות, דצ"ל פעולת מחילה בדרך התחסדות – דמי שהוא מוחל רק כדרך הראשונה דלעיל, להציל המזיק מעונשו, הויא מחילה שיש בה אכזריות דהא עדיין נשארה טינא וקפידא בליבו, ודוקא במי שמוחל בלב שלם³⁰ נוכל לומר דמחילתו נקי' מן האכזריות³¹.

ובזה תחזור הגירסא ד"לא יהא אכזרי למחול" (ולא "מלמחול"), די"ל שכן היתה הגירסא מתחילה, והמדפיסים שינוהו כיון שלשון זה ד"אכזרי למחול" לכאורה אין לו פירוש, ד"אכזרי" ו"למחול" הוו תרתי דסתרי, ולזה שינוהו ל"אכזרי מלמחול". אמנם להנ"ל אתי שפיר, דבזה נדגש יותר גדר האמור במחילה, דהכא נתחדש שלא תהא המחילה מחילה שיש בה אכזריות, היינו דרש"י נתכוון כאן לשלול סוג מחילה שיש בה אכזריות קצת, וזהו שאמר דלא יהא אדם "אכזרי למחול" שימחול בדרך הראשונה והמועטת, רק ימחול בדרך התחסדות כו'. והוא על דרך ומעין הא דמצינו בנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות, דמאבד זכותו אפילו נתן לו אלף זוז (רמב"ם הל' מת"ע פ"י ה"ד. וראה טושו"ע חיו"ד סי' רמט ס"ג (בשינוי לשון. ואכ"מ)).

(משא"כ אם נאמר בהיפוך, דמתחילה היתה הגירסא ד"מלמחול", אינו מחזור כלל מה שנשתנתה הגירסא ל"למחול").

כו – ראה לקו"ש ח"ג עמ' 73 ואילך.

27 ראה הערה 23 בנוגע לדיוק "מעולם" – ואולי (גם) זה המקור לחידוש זה.

28 ורש"י לא הוצרך לפרשו, כי אי"ז חידוש לגבי הנהגת אברהם, משא"כ בפרשתנו שזה מוסיף הבנה באופן רפואת בני" (כדלעיל סעיף ה). וראה לקמן הערה 31.

29 ולכאורה זוהי הכוונה בהמשנה להגירסא לפנינו "ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך גו'". וימתק גם זה שמביא המשך הכתוב – "וירפא אלקים" – ראה מאירי שם: ואם לא מחל לו נקרא אכזרי הואיל ובקש ממנו כראוי שנמצא שאינו חושש על עונש חבירו. ועיי"ש המשך לשונו. וראה חדא"ג מהרש"א למשנה ב"ק שם.

30 "שלא יהא אכזרי מלמחול" משמעו (גם) שלא ימנע עצמו מלמחול עוד הפעם ועוד הפעם.

31 ולכן כתב רש"י בלשון "שלא יהא אכזרי מלמחול", ולא בלשון "שימחול מחילה גמורה", וכיו"ב – להורות הכרח הדבר עד כדי כך שבלעדו ה"ה אכזרי.

ומה שכתב רש"י שזהו לימוד והוראה לכל ("מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול") ולא כפשט הכתוב (סיפור שמשח לא ה"י ח"ו) אכזרי מלמחול) – כי לאחרי כל מה שנאמר בתורה לפני"ז ביחס של משה לבני"י, איך שמסר נפשו עליהם, ובפרט לאחרי תפילתו ובקשתו בפר' שלח (במרגלים) ופ' קרח), אין הנהגה זו חידוש בנוגע למשה. ועכצ"ל, דזה שהתורה סיפרה זה בפרטי הדבר הוא – בכדי ללמד, לאחרים – מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול.

ד.

עפ"ז מיישב מה ששינה הרמב"ם, דבכל מקום מיירי בגדר אחר שבהמחילה, לענין מחילת החבלה או לענין תשובת החובל או לענין מידת הנחבל

ובזה יש ליישב היטב שינויי לשונות הרמב"ם בהלכותיו, דבהל' חובל ומזיק מיירי בגדרי מחילה השייכים לענין החבלה וההיזק, היינו מחילה המכפרת על ההיזק והעבירה עצמה, שע"י שימחל לו ינצל הלה מן העונש. ובהל' תשובה מיירי בגדרי מחילה המסתעפים מענין תשובת החוטא על להבא (היינו, דאינו רק כפרה למעשה היזק המסויימת, אלא מחילה המסייעת לתשובת הנמחל להיות תשובה שלימה), דאף זה יפעל ע"י המחילה³², שבמה שימחל לו הניזק ימחה עונו ויגמרי ויוכל לשוב בתשובה המביאתו להיות "מרוצה וחביב . . . כקודם החטא"³³. ובהל' דעות מיירי במידות בני אדם³⁴, היינו בגדרי המחילה המסתעפים לענין מידת האדם המוחל.

וזהו שבהל' דעות פתח בהא ד"כשיחטא איש לאיש לא ישטמו וישתוקו כו' אלא מצוה עליו להודיעו כו'", היינו דאין ההדגשה בזה לענין החוטא, רק הוא מדיני הנהגת הניזק שלא יחזיק שנאה בלבו, ואדרבה – "לא ישטמו" ומצוה עליו "להודיעו".

ועל זה המשיך התם, ד"אם חזר ובקש ממנו למחול לו, צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי", ולא הזכיר בזה שום איסור שישנו, וגם לא טרח לפרש שצריך למחול אחר ב' או ג' פעמים, דהא מיירי בדינים הנוגעים למידות (ו"דעות") המוחל, ומדין מידת המוחל שאסור שתהי' בו מידת האכזריות, הרי כבר בפעם הראשונה צריך שימחול לו (אף שאז עדיין ליתא להאיסור כו')³⁵.

והיינו שמצד זה שאין המוחל נעשה אכזרי (בעצמו) יש למחול מידב.

[ועפ"ז אולי י"ל שההמשך במדרשים "ומנין שאם סרח כו'" – שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו – מדובר בפעם הג', כברמב"ם הל' תשובה שם ה"ט. וראה חבור התשובה להמאירי שם].

ובשו"ע אדה"ז (שבהערה 22) ס"ד "והמוחל לא יהי' אכזרי מלמחול אלא ימחול לו מיד", אף שכתב לפני"ז ס"ב "שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה ולא יהא אכזרי מלמחול ואם ביקש ממנו ג"פ כו'". ואכ"מ.

32) ולהעיר מהענין דכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם (משלי כז, יט).

33) להעיר מחובת הלבבות שער התשובה פ"ז קרוב לסופו, דמשמע שבאם לא שב מהעבירות שבין אדם לחבירו גם תשובתו על העבירות שלו שבין אדם למקום אינה מועילה כ"כ. וראה לקו"ש ח"ז ע' 177 הערה 40 (וראה שם בפנים ע' 180). וש"נ.

34) ובהל' דעות יש חילוק בין פ"ה ופ"ו – ראה לקו"ש חכ"ז ע' 160 ואילך. ואכ"מ.

35) ראה חבור התשובה להמאירי שם ובהנסמן לעיל הערה 11.

וי"ל שזהו גם החידוש בפרשתנו – לפי התנחומא (באבער), במדב"ר ויל"ש שם (נסמן לעיל הערה 13, 16) – "מיד נתרצה להם שאין המוחל נעשה אכזרי",

ב) אבל בתנחומא לפנינו "נעשה להם אכזרי", היינו שייך לא להמוחל כ"א להנמחל.

לקראת שבת

אמנם, בהל' חובל ומזיק קאי במה שנוגע לכפרת החובל על חבלה זו המסויימת, כמו שהדגיש בהלכה שלפנ"ז (ה"ט) ד"אין מתכפר לו ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו". ולזה ראה להדגיש כאן דווקא ד"כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושני' וידע שהוא שב מחטאו וניחם על רעתו ימחל לו", פירוש, דרק כשרואה בהשתדלות המזיק והכנעתו ש"שב מחטאו וניחם על רעתו", ראוי הוא חבירו שימחל לו ויתכפר ממנו עונשו.

ובהל' תשובה עוסק במה שנוגע לשלימות תשובת המזיק (ולא רק כפרתו מחבלה זו שהיתה), שע"ז מקדים בהלכה שלפנ"ז (ה"ט), ד"אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא כו' אבל עבירות שבין אדם לחבירו, כגון החובל את חבירו . . או גוזלו וכיו"ב אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו, אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו כו'", היינו, דנחוצה לו מחילת הניזק ע"מ שתושלם תשובתו.

וזהו שממשיך ד"אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס, אלא יהא נוח לרצות כו'" (דלכאורה דברים אלו שייכים המה להל' דעות, היכא דמיירי במידות ודעות בני אדם, אלא), שבזה מדגיש דאופן ודרך המחילה של הניזק נוגע ונחוץ הוא להמזיק לשלימות תשובתו, דדוקא כאשר המחילה אינה רק ע"מ להצילו מן העונש שבעבר, אלא שמתחסד עימו להיות תשובתו שעושה עתה שלימה, עד שיהא "מרוצה וחביב . . כקודם החטא". ולכך לא ראה להדגיש כאן דין ג' פעמים במחילה (שנוגע למידת המוחל), רק הדגיש ד"בשעה שמבקש ממנו החוטא למחול, מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה", שבזה מראה דאינו מוחל רק על עונו שעשה, אלא מתחסד עימו להשלים תשובתו שיהי' "מרוצה לפניו".

ה.

מתרין קושיית הלח"מ, דבכ' המקומות לא מיירי באותה מחילה, ובוה תלוי אי משיב ממון בכלל זה

ועפ"ז מחוור שפיר מה ששינה מהכא להתם בכינוי הניזק, דבהל' חו"מ דמדגיש בעיקר דין המחילה הנוגעת לסלק עונש החבלה המסויימת שעשה נקט בלשון "אסור לנחבל להיות אכזרי ולא ימחל לו", היינו שהוא דרגא הראשונה והמועטת דמחילה, מה שמחוייב עכ"פ "למחול לו" לחטא זה.

משא"כ בהל' תשובה דנחוצה המחילה לא רק בדרגתה הראשונה להצילו מן העונש (שמחילה זו נעשית על ידו בתור "נחבל"), אלא מחילה שאינה כרוכה וקשורה דווקא בהחבלה שהיתה, רק שבתור "אדם" המחפש טובת חבירו, מסייעו שתהי' עשיית תשובתו דעתה בשלימותה – שע"ז צריך לא רק "למחול לו", אלא כלשונו כאן – "אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס", היינו שצריך לפיוס מיוחד.

לקראת שבת

כג

ובזה תתורץ קושיית הלח"מ דלעיל³⁶, דאכן למחילה דמיירי בה בהל' חו"מ למחול לו מן חבלת הממוון לבד, לזה אינו זקוק לריצוי אם נסתלקה מכאן חבלת הממוון. משא"כ להמחילה דמיירי בה בהל' תשובה, שיוכל להיות "מרוצה וחביב", זקוק הוא לריצוי אף בשנתן לו ממונו, דמ"מ אינו דומה עדיין למי שלא חטא מעולם (ושלימות התשובה הוא שיהי' כמי שלא חטא מעולם, ולא כמי שחטא ונמחל לו)³⁷.

לו", משמע שבכל גווני צריך לרצותו, ככפנים, וכבמפרשים שבהערה הבאה. – אבל בשו"ע אדה"ז הנ"ל (חלק חו"מ הל' נזקי גוף ונפש) מחלק בין גזול ומזיק (כלח"מ ותוס' יוהכ"פ הנ"ל).
(37) ראה גם שו"ת שתי הלחם סט"ו. ספר קובץ על הרמב"ם הל' תשובה שם.

36) בלח"מ ובתוס' יוהכ"פ שם מחלקים בין גזול ממון חבירו ומזיק ממון חבירו. ולכאורה מלשון הרמב"ם בהל' תשובה "או גזולו וכיוצא בהן", וכן ממה שהוסיף (לאחר שכתב "אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו") "אע"פ שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו (ולא "ממון שגזולו" וכיו"ב) צריך לרצותו ולשאל ממנו שימחל

דרכי החסידות

אגרות קודש מכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ
מלויבאוויטש נ"ע בענייני עבודת השי"ת

לא ידח ממנו נדח

"אין לך דבר בכללות הבריאה שאין לו מקום היינו בירור זיכוך ועלי' . . ע"י האדם,
לפי שאין לך אדם שאין לו שעה, הַפְּנָה, להיות שזוהו תכלית היותו בעולם"

אודות . . שי' – שאינו כותב שמו, ודאי הדבר אשר הסביבה – במשך שנים רבות – פועלת
בין לטוב בין למוטב, אבל עם זה אין לשכוח על הא דארז"ל זרוק חוטרא לאוירא אעיקרי'
קאי.

במוחש ראינו גם אנשים באים בשנים, אשר הרבה עשירות שנים היו בסביבה של חופשים
בדעות ופורקי עול תורה ומצוה, ולסיבה מן הסיבות אשר לא ידח ממנו נדח, היינו שגם מי
שהוא נדח ר"ל ונטבע בזרם החיים הבשריים והבהמיים, הוא ג"כ לא ידח ח"ו מלהתקרב אל
ה' – הנה הוא ית' מסבב סיבה ועילה שנזכר הוא על ימי ילדותו בבית הוריו בעירו ומקום
מולדתו ובסיוע השי"ת נהפך לאיש אחר.

שייכותם של ה"שעה" וה"מקום"

"בן עזאי אומר אין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום". פי' שעה הוא
מלשון הַפְּנָה (כמ"ש "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה", "וישע

לקראת שבת

כה

– ויפן", "לא שעה – לא פנה", ואמרו הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"ם זי"ע בדברי תורתם:

"אין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום", וצ"ל מה שייכות שני מאמרים אלו דאין לך אדם ואין לך דבר והתיחסותם זל"ז. אך הענין הוא, דהנה "מקום" הוא ששה קצות, כי כל דבר הנברא יש לו ששה קצות (והרמז בזה – שהתהוותו בששת ימי הבריאה שהם הספירות, ועליתו לאחר הבירור הוא בהספירות שזהו מקומו), וכל מה שנברא בעולם הוא בשביל האדם – היינו שהאדם יברר ויזכך את הדבר הגשמי ע"י דיני התורה ויעלהו למקומו. וכל נשמה ונשמה היורדת לעולם זה להתלבש בגוף הוא בשביל כוונה זו, ורוצה הקב"ה להרבות זכותן ושכרן של הנשמות בעבור מעשה הטוב, ולכן ניתנה להאדם בחירה חפשית.

וזהו "אין לך אדם", היינו הנשמה (כמאמר "אדם אתם", "אתם" – בעלי נשמות דקדושה – קרויים "אדם") "שאיין לו שעה" – הַפְּנָה ("א קעהר"), והפנה זו ענינה כפול: לפנות מן הלא טוב כדין ההפנה קודם התפלה, ולפנות אל הטוב.

וזוהי שייכות שני מאמרים אלו וסמיכותם זל"ז: להיות אשר אין לך דבר בכללות הבריאה שאין לו מקום, היינו בירור זיכוך ועלי' כמ"ש "אשר ברא אלקים לעשות" – "לתקן", כמארוז"ל שכל מה שברא הקב"ה במעשה בראשית צריך תקון, היינו בירור זיכוך ועלי', והתקון הזה הוא ע"י האדם, לפי ש"אין לך אדם שאין לו שעה", דעם קעהר, להיות שזהו תכלית היותו בעולם כמ"ש "ימים יוצרו ולו אחד בהם" שכל הימים שנותנים לנשמה לחיות בעולם הוא בשביל ה"אחד" – ליחדו ית' בעולמו ולהאיר את העולם באור תורה.

ככה הוא כללות ענין זה המורם מתורתיהם של הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"ם זי"ע, ולא המדרש עיקר אלא המעשה עיקר, ובכדי להביא את ההפנה מהכח אל הפועל הנה בזה יש כמה וכמה דרכים בדרכי נועם תורת החסידות, ואחד מהם הוא ההתועדות – פארבריינגען – בזכרונות ימי קדם, להיזכר אודות ימי הילדות ה'ביתיים' ("דערמאנען דעם היימישען קינדער לעבען"), אודות הנהגות הבית, ההורים ("די הויז פיהרונג, די עלטערן"), המלמדים, החברים, ובית המדרש.

ובמוחש ראינו שזה פועל הרבה.

התוועדות בזכרונות חסידים

עובדא.

לפני הפסח בא אלי – לסיבה צדדית – איש אחד בא בשנים, כארבעים שנה עו"ד – עתה אינו עוסק בזה – יליד פולין, משכיל וחפשי בדעותיו ובהנהגותיו, ובדברו אתי סיפר אודות חבריו הראשונים בהיותו כבן עשרים, עשרים וחמישה, ועל חופשתם של הצעירים כחמישים שנה מלפנים במדינה, ולא שהיו מזידים כ"א מורדים בדת ישראל, ודרך אגב סיפר מוצאו וגזעו.

לקראת שבת

אחרי שגמר לדבר, שאלתיו האם זוכר הנהו את ילדותו בהיותו כבן שמונה או עשרה בהיותו עוד בארץ מולדתו, את אבי אביו ואבי אמו, את ביתם, את הרביים אשר אבי אביו ואבי אמו לקחוהו בנסעם אליהם – כי נסעו לשני רביים; האם זוכר הוא את הסעודה שלישית ואת המלוה מלכה בשטיבלאך, ה'על חטא' בערב יום כיפור של זקנו לאחר הטבילה במקוואות הרוחחות, והריקודים ה'בוערים' של שמחת תורה ("די זיידעס ערב יום כפורדיגע על חטא'ס נאך די קאכיגע מקוואות, און די ברענענדיגע שמחת תורה ריקודים").

המקדש, המזבח וקודש הקדשים

בכל שאלה ושאלה ודבור ודבור ראיתי אשר הנני גורר את השומן שנתקבץ על לבו והנני מתקרב לגלות את הנקודה הספונה וטמונה במעמקי הביצה ממים עכורים מזרם החיים וכשראיתי שהדלקתי את פתיל ההתעוררות מהתרדמה, אמרתי:

כל אדם הוא מאמין בטבעו, גם הבלתי מאמין כלל באלקי ישראל מאמין הוא באלקים, אין געטליכקייט, רק שקוראו בתואר אחר. וכל אדם באשר הוא אדם צריך שיהי' לו ה"מקדש" שלו, זיין הייליגטום, ובמקדש צריך להיות מזבח וקדשי קדשים, המזבח הוא ההתבוננות על מה נתנו את חייו; קדשי הקדשים הוא המקום הקדוש ביותר אצל האדם; אם שמחים מהחיים, אזי מודים לאותו אחד שמאמינים בו, אם לא שמחים עם העבר, עושים תשובה ונהיים כמו שצריכים להיות.

באמצע חדש סיון, שוב ביקר אותו האיש הנ"ל ויאמר לי, פסח העבר הי' לי פסח ראשון – במשך הזמן יותר על חמשים שנה שעזבתי את בית הורי – שהי' כולו מצה, והנני מניח תפילין ומתפלל ג"פ ביום, אכול כשר ושומר את השבת.

בני ובנותי – הוא ל"ע אלמן ודר בהאטעל – תמהים על החילוף והתמורה שעברתי בארחות חיי מבלי דעת מאין ומדוע, ובאתי להגיד לכם מהנעשה אתי.

אנכי הנה הרבה הי' לי לדבר אתו באופן סידור חייו בהוה, אבל מנעתי עצמי מדבר אתו עמו בזה עד אשר יתרגל במעשה הטוב, כי בטח יש לו הרבה נסיונות מאוהביו רעיו ומכריו, ואף שב"ה אינו נצרך לילדיו ולמכריו כי עשיר הוא, מ"מ לא רציתי להעמיס עליו עניני התשובה כדין, והשי"ת יהא בעזרו בגשם וברוח.

